

„KIUSAMISEKS VABAKS!“ METOODIKA RAKENDUMINE PILOOTKOOLIDES
Uuringuraport

Uuringu teostaja: Leida Talts

Tallinn 2017

SISUKORD

Sissejuhatus	2
<i>Taust</i>	3
<i>Eesmärk</i>	3
1. Meetodi valik ja põhjendus	5
<i>Kooli juhtkond</i>	5
<i>Õpetajad</i>	5
<i>Lapsevanemad</i>	6
<i>Lapsed</i>	6
1.1. Valim.....	6
<i>Kooli juhtkond</i>	6
<i>Õpetajad</i>	7
<i>Õpilased</i>	7
<i>Lapsevanemad</i>	7
1.2. Uurimisprotseduur	7
2. Kooli juhtkonna uuring	8
2.1. Kooli juhtkonna üldhinnang <i>Kiusamisest vabaks!</i> programmile	8
<i>Toetav suhtumine</i>	8
<i>Kõhklev suhtumine</i>	9
2.2. Juhtkonna hinnang õpetajate tegevusele	9
2.3. Kokkuvõtte kooli juhtkonna hinnangutest.....	10
3. Õpetajate uuring	11
3.1. Õpetajate motiveeritus ja professionaalsuse kasv.....	11
3.2. „Kiusamisest vabaks!“ meetodika rakendamise järjepidevus.....	11
3.3. “Kiusamisest vabaks!” meetodika lülitamine õppeprotsessi	12
3.4. Õpetajate hinnang lapsevanemate kaasamisele.....	12
3.5. Sõber Karu kui „Kiusamisest vabaks!“ programmi sümbol	12
3.6. Õpetajate hinnangud muutustele laste sotsiaalsetes suhetes.....	13
3.7. Lasteaia mõju „Kiusamisest vabaks!“ programmi rakendamisel koolis	13
3.8. Kokkuvõtte õpetajate hinnangutest	13
4. Lapsevanemate uuring	15
4.1. Lastevanemate suhtumine „Kiusamisest vabaks!“ meetodikasse	15
4.2. Lapsevanema valmisolek kaasa aidata kiusamise ennetamisele	15
4.3. Kokkuvõtte lapsevanemate arvamustest	16
5. LASTE UURING	18
5.1. Laste rahulolu sotsiaalsete suhetega oma klassis	18
<i>Laste enesetunne koolis</i>	18
5.2. Milliseid võimalusi näevad lapsed kiusamise ennetamiseks?	20
5.3. Kokkuvõtte laste uuringust	21
6. KOKKUVÕTE UURINGUST	22
7. KOKKUVÕTVAD JÄRELDUSED	24
8. KASUTATUD KIRJANDUS	25

TABELITE LOEND

Tabel 1. Kuidas lapsed tunnetavad klassi õhkkonda?.....	19
Tabel 2. Kas lapse saab midagi omalt poolt teha midagi selleks, et klassis oleks tore olla?	20

SISSEJUHATUS

Koolides alustati *Kiusamisest vabaks!* metoodika rakendamisega 2013. aastal, mil 25 kooli klassiõpetajad üle Eesti olid saanud vastava ettevalmistuse. 2017. aasta augustikuu seisuga on programmiga liitunud 456 lasteaeda ja 133 kooli. Senised uuringud näitavad, et metoodika populaarsus tuleneb asjaolust, et see tähtsustab selliseid fundamentaalseid kõlbelisi väärtusi nagu ausus, sallivus, hoolivus ja julgus, mille tagamine ja areng lasteaia ja koolikeskkonnas mõjutab nii koolipere sotsiaalseid suhteid kui ka õppekvaliteeti.

Käesolev uuring on suunatud programmiga liitunud pilootkoolide tegevuse analüüsile, kui ajaliselt kõige kauem metoodikat kasutanud koolidele.

Senised uuringud on näidanud, et kiusamiskäitumise ennetamisele suunatud metoodika on seda tõhusam, mida enam on kiusamisvaba keskkonna loomisse kaasatud haridusasutus tervikuna. Iseennast, kaaslasti ja täiskasvanuid väärtustava käitumiskultuuri arendamine eeldab nii õppeasutuse juhtkonna, koolipersonali, laste ja lapsevanemate aktiivset kaasatust.

Kiusamisest vabaks! metoodika edukas rakendamine eeldab head võrgustikutööd ja põhitegijate-õpetajate pidevat motiveerimist ja innustamist.

Taust

Kiusamisest vabaks! metoodika kasutuselevõtt ja juurutamine eeldas põhjalikku eeltööd. Lastekaitse Liit, kui programmi eestvedaja, korraldas õpetajate väljaõppe ning lõi üleriigilise koostöövõrgustiku kogemuste vahetamiseks ning parimate praktikate tutvustamiseks. Eesti erinevate piirkondade õpetajad kogunevad regulaarselt ühisaruteludeks, et jagada parimaid praktikaid kiusamise ennetamisest ning diskuteerida metoodika rakendamisega seotud küsimuste üle. Toimiv innovatiivne võrgustikumudel haarab lisaks õpetajatele ka nõustamiskeskusi, kohalikke omavalitsusi, lasteaedade ja koolide hoolekogusid. Lisaks eelpoolmainitule on *Kiusamisest vabaks!* metoodika ja selle rakendamise efektiivsusega seotud materjalid kättesaadavad ka veebikeskkonnas: www.kiusamisestvabaks.ee.

Kiusamisest vabaks põhimõtteid ja tegevust on kajastatud erinevates meediaväljaannetes. Näiteks 2017. aastal (augustikuu seisuga) on neid kajastusi olnud 19. Lastekaitse Liidu ajakiri *Märka Last* on programmi tutvustamisest ja tulemuslikkusest erinevate sihtgruppide käsitlustena-õpetajad, lapsevanemad, uurijad jt. välja andnud viis erinumbrit. Lisaks sellele on publitseeritud mitu teadusartiklit ja koostatud mitu magistritööd.

Eesmärk

Käesoleva uuringu eesmärgiks on ennekõike teada saada kas ja kuidas on programmi pilootkoolidel tekkinud ühine arusaam kiusamiskäitumise ennetamise ja sekkumise võimalustest. Oluline on teada saada, mida antud metoodika rakendamisel kõige enam väärtustatakse ning millised on metoodika rakendamisega seotud kitsaskohad. Täpsemalt selgitatakse: 1) kuidas hindavad „Kiusamisest vabaks!“ metoodika tulemuslikkust õppeasutuse juhid, õpetajad, lapsed ja lapsevanemad?¹; 2) kas ja kuidas erinevad „Kiusamisest vabaks!“ metoodikat rakendanud lasteaiarühmadest kooli tulnud laste kõlbeliste

---

¹ Tulemuslikkuse kriteeriumiteks on: metoodikast tulenevate tegevuste reaalne rakendamine; muutused õpetajate, laste ja lapsevanemate käitumiskultuuri puudutavas teadlikkuses ja hoiakutes; sallivuse, austuse, hoolivuse ja julguse juurdumine lastevahelistes suhetes.

väärtuste-ausus, hoolivus, sallivus ja julgus avaldumine koolikeskkonnas võrreldes metoodikaga varem mitte kokku puutunud laste käitumisest.

Uuringu teoreetiliseks aluseks on tunnustatud teadlaste (Võgotski, Kohlberg, Piaget jt) arusaam sellest, kuidas positiivne sotsiaalne kontekst ja teiste inimeste koosmõju soodustab sotsialiseerumist. *Kiusamisest vabaks!* metoodika rakendamine aitab mõista, kuidas areneb indiviidi moraalne suunitlus enesekesksuselt vastastikuste huvide tunnustamise ning sotsiaalsele rühmale omaste reeglite ja kokkulepete suunas. Eesmärgiks oli selgitada, millised muutused on toimunud laste sotsiaalsetes oskustes: suhtlemine eakaaslastega; akadeemilised oskused; kuuletumine; kehtestamisoskused.

1. MEETODI VALIK JA PÕHJENDUS

Uuringu läbiviimise strateegiaks oli kvalitatiivne lähenemine ning uurimismeetoditeks poolstruktureeritud intervjuud, fookusgrupp-intervjuud ja vaatlused. Nimetatud meetodid võimaldavad kiusamise temaatikat mitmekülgset käsitleda ning esile tuua uusi vaatenurki. Samuti on uuritavatel võimalus end olukordade kirjeldamisel vabalt väljendada, aidates kaasa nüansirikkama andmestiku kogumisele.

Kooli juhtkond

Poolstruktureeritud intervjuud viidi läbi **kooli juhtkonnaga**, mis võimaldas selgitada koolijuhtide teadlikkust ja hoiakuid *Kiusamisest vabaks!* meetoodika kasutamisest oma õppeasutuses. Poolstruktureeritud Intervjuude võtmeküsimused olid:

- Kuivõrd koolijuhid on kursis *Kiusamisest vabaks!* meetoodika rakendamisega oma koolis?
- Kuivõrd pühendunud on koolijuhtide hinnangul õpetajad, kes rakendavad kiusamise ennetamisega seotud meetoodikat?
- Millised on koolijuhtide tähelepanekud õpetajate tegevusest ja selle mõjust laste sotsiaalsetele suhetele?
- Milliste raskustega võiks (koolijuhi hinnangul) õpetaja „Kiusamisest vabaks!“ meetoodika rakendamisel kokku puutuda?
- Kuivõrd „Kiusamisest vabaks!“ programm on aidanud kaasa kõlbeliste väärtuste-sallivus, hoolivus, austus ja julgus juurdumisele lastevahelistes suhetes ja koolikultuuris tervikuna?
- Kuidas tagada, et head algatused, nagu seda on ka *Kiusamisest vabaks!* meetoodika rakendamine oleks haridusautuses kui õppivas ja arenevas organisatsioonis jätkusuutlik ning milline on haridusasutuse roll selles.

Õpetajad

Õpetajatega viidi läbi fookusgrupi intervjuud, mille sõlmküsimused olid järgmised:

- Mis motiveerib teid kõige enam jätkama „Kiusamisest vabaks!“ meetoodikaga?
- Mis on võrreldes ajaga, mil alles alustasite „Kiusamisest vabaks!“ meetoodikaga teie hoiakutes ja konkreetsetes oskustes muutunud?
- Millised meetoodiliste vahendite kohvri materjalid on teie lemmikud? Miks?
- Milliseid muutusi laste käitumises olete märganud programmi rakendamise algusest kuni praeguse hetkeni? Tooge, palun, mõned näited.
- Missuguste väärtuste omaksvõtt on olnud kõige raskem? Miks?
- Kas olete täheldanud erinevust nende laste käitumises, kes tulid kooli lasteaedadest, kus kiusamise ennetamise meetoodikat kasutati võrreldes nende lastega, kes alustasid sellega alles koolis?
- Kuivõrd tunnetate juhtkonna ja kolleegide huvi ja toetust oma tegevusele *Kiusamisest vabaks!* meetoodika rakendamisel? Kas on esinenud olukordi, kus olete tundnud end oma probleemide ja küsimustega üksi? (Need on olukorrad, kus tunnen puudust juhtkonna, kolleegide, lapsevanemate, laste mitmekülgsemast tagasisidest oma tegevusele.
- Kuivõrd teie hinnangul lapsevanemad on kursis ja huvitatud kiusamise ennetamise meetoodikast? Milles nende huvi avaldub?
- Millisel viisil olete püüdnud lapsevanemate huvi ülal hoida?

Lapsevanemad

Lapsevanemate hulgas läbiviidud fookusgrupp-intervjuudes keskenduti järgmistele küsimustele:

- Mida head te tooksite esile „Kiusamisest vabaks!“ programmi rakendamisel teie lapse klassis? Mil viisil olete ise saanud osaleda selle programmiga seotud tegevustes? Tooge mõni näide.
- Mida õpetaja saaks lapsevanemate kaasamisel laste sotsiaalsete suhete arendamisel praegusega võrreldes veel teha?
- Kuidas teie laps end oma klassis üldiselt tunneb?

Lapsed

Laste rahulolu selgitamiseks sotsiaalsete suhetega oma klassis ja koolis viidi läbi fookusgrupp-intervjuud. Lisaks sellele kasutati laste enesetunde hindamiseks ka nägude joonistamise meetodikat, mis oli kasutusel juba 2015-2016. aastal läbi viidud üle-eestilises uuringus.

Temaatika, mille ümber vestlus toimus, oli koondunud järgmiste põhiküsimuste ümber:

- Milliseid muutusi tunnetavad lapsed omavaheliste suhete arengus?
- Milliseid võimalusi näevad lapsed kiusamisolukordadega toimetulemiseks ja nendesse olukordadesse sekkumiseks? (füüsiline vägivald, narrimine, ignoreerimine jms).

Lisaks fookusgrupp-intervjuudele viidi läbi ka *vaatlusi*, mille eesmärgiks oli laste omavahelise suhtluse jälgimine vahetunnis ning laste osalusaktiivsus fookusgrupp-intervjuude toimumise ajal.

1.1. Valim

Uuringu valimi moodustasid 10 pilootkooli Tallinnast ja Harjumaalt. Tegemist oli mugavusvalimiga, mis arvestas uuritavate koolide asukohta ja koolitüüpi. Kuna Tallinnas ja Harjumaal oli *Kiusamisest vabaks!* meetodikaga liitunud kõige rohkem koole, võib 25-st pilootkoolist 10 ehk ligi pool kogu vabariigi valimist, pidada piisavaks järelduste tegemiseks programmi jätkusuutlikkuse kohta.

Kaasatud olid nii kooli juhtkond, õpetajad, õpilased ja lapsevanemad. Koolipõhiselt kõiki osapooli kaasav uuring peaks aitama selgitada, milline on erinevate osapoolte koostoime kiusamise ennetamisel ning millised võtmetegurid tagavad kiusamisvaba koolikliima.

Uuringus osales 6 gümnaasiumi tüüpi kooli ning 4 põhikooli, kusjuures üks põhikoolidest oli vene õppekeelega. Kogu valimist 8 kooli asusid Tallinnas ning kaks mujalt Harjumaalt.

Kooli juhtkond

Kiusamisest vabaks! meetodika rakendamise tulemuslikkusest juhtkonna pilgu läbi osaleti kooliti erinevalt. Ideaalis oluks kooli juhtkonnapoolsed arvamused mitmekesisemad, kui vestlusringis saanuks osaleda kooli juhtkond tervikuna, kuid uuringus osalemine sõltus suuresti juhtkonna ajaressursist, mis sageli ei sobinud uuringu läbiviimise ajakavaga. Kolmes koolis osales vestluses nii kooli direktor kui ka õppealajuhataja, kolmes koolis direktor, kolmes koolis õppealajuhataja ning ühes koolis esindas juhtkonda kooli sotsiaaltöötaja. Seega osales uuringus kokku 16 juhtkonna esindajat.

Õpetajad

Koolide vestlusringis osales kokku 34 õpetajat. Need olid valdavalt õpetajad, kes alustasid *Kiusamisest vabaks!*“ metoodikaga 2013. aastal ning jõudnud oma õpilastega neljandasse klassi. Kooliti oli õpetajate osalemine fookusgrupis erinev. Mõnes koolis liitusid vestlusringiga ka metoodikaga hiljem alustanud õpetajad, mis näitab, kuivõrd järjepidev on kiusamise ennetamisega seotud tegevus mingis koolis. Metoodika rakendamise jätkusuutlikkus on üks olulisemaid näitajaid programmi elujõulisuse kohta konkreetses koolis ning ühtlasi näitab, kuivõrd oluliseks peab koolipersonal kiusamisvaba koolikeskkonna loomist.

Õpilased

Kõige arvukamalt osalesid fookusgrupp-intervjuudes õpilased, keda oli kokku 113. Valimi moodustasid „*Kiusamisest vabaks!*“ programmis osalevad või osalenud õpilased. Mõnes koolis oli olukord, kus programmiga alustanud lapsed olid jõudnud neljandasse klassi, kuid metoodikat enam aktiivselt ei kasutatud. Sellisel juhul meenusid lapsed metoodikaga seotud meeldejäävamaid tegevusi.

Lapsevanemad

Lapsevanemate valik fookusgrupp-intervjuule toimus programmis osalevate õpetajate vahendusel ning oli vabatahtlik. Kokku osales intervjuudel 30 lapsevanemat. Kõige suurem osalejate arv ühest koolist oli 10 ja kõige väiksem 1 lapsevanem.

1.2. Uurimisprotseduur

Uuring viidi läbi ajavahemikus jaan. 2017 kuni juuni 2017. Uuringu läbiviimise aluseks oli eelnevalt koostatud uuringuprogramm, mis sisaldas uuringu eesmäärke, lähtealuseid ning võtmeküsimusi kõikidele uuringus osalevatele sihtrühmadele.

Enne uuringu läbiviimist saadeti koolide kontaktisikutele infokiri, milles paluti luba uuringu läbiviimiseks ning määrati kindlaks ajakava. Fookusgrupp-intervjuud lapsevanematega lepidi kokku õpetajate vahendusel.

Intervjuude läbiviimise järjekord oli järgmine: kooli juhtkond, õpetajad, lapsed ja lapsevanemad. Kohtumine erinevate sihtgruppidega eeldas iga kooli külastust 2-3 korda.

Koolide eristamiseks ja edasiseks analüüsiks tähistati koolid tähtedega alfabeetilises järjestuses A,B,C,D,E,F,G,H,I,J.

2. KOOLI JUHTKONNA UURING

Kooli kui institutsiooni saab iseloomustada temas hinnatavate väärtuste, hoiakute, normide ja rollide kaudu. Kusjuures koolikultuuris endas on eraldi subkultuurid, mille moodustavad mitteametlike grupeeringute väärtused, hoiakud, normid ja rollid. (Hariduse ja kasvatusesõnaraamat 2014.) Kuigi üldharidusliku kooli õppekavas on eesmärgid, väärtused ja oodatavad pädevused kõikide koolide jaoks ühesugused, mõistetakse ja tõlgendatakse neid erinevates koolides erinevalt. Juhtkonnapoolsed koolikultuuri tõlgendused ning selle elluviimise strateegiad annavad kogu kooliperele suunised, millises koolikeskkonnas soovitakse koos elada. *Kiusamisest vabaks* programmi edukus, mille eesmärgiks on nelja väärtuse (hoolivus, sallivus, austus, julgus) arendamise abil tõsta esiplaanile koolikultuuri sotsiaalseid väärtusi, sõltub olulisel määral kooli juhtkonna toetusest ja kaasatusest programmi põhimõtete elluviimisel ja kiusamiskäitumise välistamisel.

Haridusametuse juhi uuendatud kompetentsimudel (2016) tõstab esile innovatsiooni juhtimise kompetentsi, iga õpilase arengu toetamist ning haridusametuse eduloo tutvustamise kompetentsi. *Kiusamisest vabaks!* meetodika kasutuselevõttu võib eduka rakendamise korral pidada õppeametuse edulooks, sest selle eesmärgid ja sisu on otseselt seotud väärtuspõhise õppeametuse kultuuri arendamisega.

Kooli juhtkonna uuring sisaldab endas järgmisi alateemasid:

- 1) Piloatkoolide juhtkondade üldine hinnang *Kiusamisest vabaks!* programmi vajalikkusele;
- 2) Juhtkonna hinnang õpetajate tegevusele.

2.1. Kooli juhtkonna üldhinnang *Kiusamisest vabaks!* programmile

Toetav suhtumine

Kõik koolid on programmiga liitunud vabatahtlikult, mistõttu on ootuspärane, et suhtumine on valdavalt positiivne- 10-st uuritud koolist 7. Ülejäänud kolme kooli suhtumist *Kiusamisest vabaks* programmi tõhususse võiks iseloomustada kui *kõhklevat*, mis jääb positiivse ja negatiivse hoiaku vahepeale. Samas on üldises positiivses suhtumises märgata erineva sügavusega põhjendusi ja tõlgendusi. Programmi tegevust igati toetav koolijuhtkond suudab *Kiusamisest vabaks* eesmärgi ja tegevust mitmekülgset põhjendada, samuti on nad hästi kursis programmi rakendavate õpetajate tegevusega. Mõned näited.

Kool B: *Lapsed õpivad käitumiskultuuri läbi sotsiaalse suhtlemise. Kiusamisest vabaks programm aitab sellele palju kaasa. Programm aitab märgata head üksteise juures. Väga oluline on õpetaja innustus ja motiveeritus.*

Kool J: *Kiusamise ennetamise temaatika on koolikultuuris kindlalt sees. Ühine probleemide lahendamine ja lapsevanemate kaasamine on andnud häid tulemusi. Kooli direktor märgib, et on ka ise klassiõpetaja, mis aitab tal paremini mõista kõlbeliste põhiväärtustega tegelemise vajadust võimalikult varases eas.*

Kool C: *Püüan olla alati toetav. Pean vajalikuks, et programmi oleks kaasatud kõik algklassid ning et vanemad õpilased tegeleksid noorematega. Minu arvates on programmi tegevuse tulemusena muutunud eelkõige see, et julgetakse probleemidest rääkida ja vajadusel sekkuda.*

Üldise positiivse suhtumise kõrval on mõned koolijuhid esile toonud programmi rakendamist takistavaid asjaolusid, millega neil on tulnud kokku puutuda. Näiteks **kool F:** *Mõnikord on*

takistuseks õpetaja mõtteviis, programmi tegevusteks leitav aeg ning oskamatus seostada programmi põhiväärtusi ainetundidega. Samuti oleme leidnud, et sõna „kiusamine“, mis sisaldub programmi nimetuses ei ole kõige õnnestunud, sest sellega me otsekui rõhutaksime negatiivset.

Kõhklev suhtumine

Koolide juhtkonnad, keda iseloomustab mõneti *kõhklev* suhtumine programmi kasutegurisse, väljendavad oma kõhklosti erineval viisil.

Kool A: *Olime väga hästi kursis lasteaias toimuvaga, kus ka meie õpetajad said mõõtu võtmas käia. Olen üldiselt toetav, kuid koolijuhina leian, et Kiusamisest vabaks programm sobib paremini lasteaeda, kus seda on päeva jooksul kergem rakendada. Meie karusid ei kasuta. Õpetajal pole mahti kohe iga probleemi korral lapse kokku võtta. Samas, õppevahendid on väga head ja õpetajad kasutavad neid. Praegu tegeleb programmiga ainult üks õpetaja.*

Mulle tundub, et kool vajanuks programmi elujõulisena hoidmiseks rohkem väljastpoolt tuge. Praegu kaalume liitumist VEPA programmiga, mis tundub olevat konkreetsem ja kooli jaoks sobivam.

Kooli I sotsiaalpedagoog, programmi kontaktisik: *Olen programmi suhtes üldiselt toetav, kuid meil tegeleb sellega aktiivselt ainult 3. klass. Õppevahendeid kasutavad ka teised algklassiõpetajad. Tegeleme oma koolis väärtuskasvatusega sõltumata programmist. Võibolla ongi asi selles, et kõik oluline, mida Kiusamisest vabaks programm sisaldab on meie koolielus olemas: ümarlauad koos lastega, üritused koos lapsevanematega jms. Kasulikud on olnud koolidevahelised teemaseminarid.*

2.2. Juhtkonna hinnang õpetajate tegevusele

Kogu koolikultuuri kvaliteet oleneb suurel määral sellest, millistest väärtustest lähtub kooli juhtkond koolipere väärtuste suunamisel. Varasemad uuringud on näidanud, et õpetajad on enam motiveeritud sellistes koolides, kus aukohal on ühised sihid, kollegiaalsus, kogu koolipere kaasatus ning kõigi osapoolte tunnustamine. Kahtlemata eeldab *Kiusamisest vabaks* programmi edukas rakendamine juhtkonnapoolset toetust ja tähelepanu.

Vestlustest kooli juhtkonnaga ilmnes tõsiasi, et mida positiivsem oli suhtumine *Kiusamisest vabaks* programmi eesmärkidesse ja tegevusse, seda positiivsemad olid ka juhtkonna tähelepanekud õpetajate tegevusest.

Näiteks **kool C:** *Õpetajad on väga pühendunud. Olen märganud, kuidas nad üksteist toetavad ja Sõber karu üritusi korraldavad. Samuti on õpetajad olnud väga innukad vanemate kaasamisel. Toetan neid õpetajaid alati ja huvitun nende tegevusest.*

Või näide **koolist J:** *Minu hinnangul on õpetajad väga pühendunud. Kiusamiskäitumise ennetamine koolikultuuri osana on meie igapäevaelus kindlalt sees.*

Samas koolid, kes teatud määral kahtlevad programmi tõhususes jäävad õpetajaid iseloomustades napsõnaliseks. Pigem seatakse fookusesse tegurid, mis võiksid efektiivset programmi rakendumist takistada. Tunduvalt vähem nähakse enda kui koolijuhit toetavat rolli.

Näiteks **kool A:** *Olen püüdnud olla toetav, kuid leian, et koolis on seda raskem rakendada kui lasteaias. Uued klassid meil enam ei alustanud. Ootaksin rohkem abi ka väljastpoolt.*

2.3. Kokkuvõte kooli juhtkonna hinnangutest.

Ülevaade koolijuhtide hinnangutest *Kiusamisest vabaks!* programmi tulemuslikkusest koolis tõi esile valdavalt positiivseid hinnanguid. Toetavad koolijuhid on hästi kursis õpetajate tegevusega ning usuvad, et kiusamise ennetamine aitab kujundada kooli mikrokliimat ning õpetab lastele olulisi kõlbelisi põhiväärtusi. Veel tuuakse positiivsete aspektidena esile programmiga kaasnevaid häid õppevahendeid ning võimalust kasutada neid erinevates ainetundides.

Koolijuhid, kel programmi tõhususe suhtes on mitmeid kõhklusi, ei tunneta oma rolli koostöös programmi kontaktisikuga ega ka õpetajate toetajana. Pigem püütakse leida edukat tegevust takistavaid tegureid. Näiteks ajaressursi nappust, ruumipuudust, konkureerimist teiste programmidega jms.

Olulise probleemina tuuakse välja õpetajate mobiilsus, mis muudab mõnes koolis keeruliseks programmi jätkusuutlikkuse. Kooli ulatuses on programmi tegevus seda nähtavam, mida rohkem klasse sellest on haaratud. Samas leidub valimisse sattunud koolide hulgas ka neid, kus toimib n.ö. sisekoolitus. See tähendab, et kiusamise ennetamise metoodikat tutvustatakse ka neile kolleegidele, kes pole vastavat koolitust läbinud, kuid on meelsasti nõus seda rakendama.

Võiks arvata, et *Kiusamisest vabaks!* programm toimib paremini põhikoolides, kus esimene kooliaste on ka kooli juhtkonnale paremini nähtav kui suures gümnaasiumi tüüpi koolis, kuid tegelik olukord seda ei kinnita. Küll aga ilmnes, et kui programmi kontaktisikuks on õppealajuhataja või arendusjuht – käesoleva uurimuse valimist pooltel juhtudel, on kooli juhtkond programmi toimimisega hästi kursis ja igati toetav.

3. ÕPETAJATE UURING

3.1. Õpetajate motiveeritus ja professionaalsuse kasv

Õpetaja on järjest laiemaga profiiliga, temalt eeldatakse üha enam pädevusi, mis on seotud noore inimese toimetulekuga, tema isiksusliku aspektiga. Kiusamise ennetamise programm on üks võimalustest, mis annab õpetajale vahendid toetada õpilaste sotsiaalset arengut läbi vastastikuse austuse ja hoolivuse. Programmi põhimõtted ja konkreetsed tegevusi on suunatud kõlbeliste väärtuste arendamisele, mistõttu väärtuskasvatuse raskuspunkt algkooliastmel on õpetaja enda käitumise eeskujul ja klassi psühhokliima kvaliteedil. See tähendab, et koolitee alguses peaks õpetaja püüdluste fookuses olema mitte pingeline teadmistejaht, vaid sõbraliku ja turvalise õhustiku loomine, kus laps tunneb end oodatu ja omana ning on rõõmuga valmis koos kaaslastega uurimis- ja avastamisprotsessis aktiivselt tegutsema. Võime öelda, et *Kiusamisest vabaks!* programm on oma olemuselt kõlbelise kasvatuse meetod, mis soodustab arutelusid väärtuste konfliktolukordade üle, kasutades seejuures lähenemist, mis Vögotskist lähtuvalt on sammu võrra keerukam kui laste aktuaalne arengutase. Oluline on luua igapäevaselt õpiluskordi, milles laps, mõtestades saadud kogemusi kujundab oma hoiakute ja väärtuste süsteemi, mis suunab tema valikuid ning võimaldab seeläbi ka vastutundlikult käituda.

3.2. „Kiusamisest vabaks!“ metoodika rakendamise järjepidevus

„Kiusamisest vabaks!“ programmi jätkusuutlikkuse seisukohalt on oluline, et programmi rakendamisega saadud kogemused ja praktilised oskused juurduksid igapäevaellu ning muutuksid käitumiskultuuri lahutamatuks osaks. Milline on ses osas pilt vaadeldud pilootkoolides? Ilmneb, et seos juhtkonna suhtumise ja programmi rakendamise elujõulisuse vahel on otsene. Teisisõnu, kui kooli juhtkond või programmi kontaktisik on kiusamist ennetava tegevuse suhtes kõhklev, siis ei innustu ka õpetajad metoodikaga jätkama või teevad seda juhuslikult. Uuritud 10-st koolist kolmes on metoodika järjepideva jätkamisega ning uute klasside lisandumisega probleeme. Seda ka juhtudel, kui õpetajad on läbinud vastava koolituse.

Programmi tegevusse *kõhklevalt* suhtuvates koolides toovad õpetajad välja rohkem tegevust takistavaid tegureid. Eriti pärsib õpetajate indu koolijuhi toetuse puudumine ja lausa ükskõiksus õpetajate tegevuse suhtes. Mõningatel juhtudel koolijuht küll sõnades väljendab oma toetust, kuid samas toob esile eelkõige asjaolusid, miks *Kiusamisest vabaks!* metoodika siiski kooli ei sobi.

Näiteks **koolijuht A**: *Me enam aktiivselt ei tegele. Koolis raskem rakendada kui lasteaias. Parema oleks kui õpetajad saaksid koolituse sügisel, et saaks kohe värsked teadmised kasutada.*

Sama kooli õpetajad aga märgivad: *Meie kooli juhtkond kahjuks ei toeta. See pärsib motivatsiooni. Innustamise asemel kasutati väga sageli käsku „peab“, mis tekitas õpetajates vastuseisu.*

Koolides, kus juhtkond huvitub metoodika rakendamisest ning laiendamisest oma koolis, on ka õpetajad märksa enam motiveeritud.

Näide **kooli B** õpetajatelt: *Juhtkond hindab meie püüdlusi ja innustab meid igati.*

Kool I: *Meie direktor innustab võimalikult kõiki algklassiõpetajaid metoodikaga liituma, sest sotsiaalsete oskuste arendamine toetab koolikultuuri tervikuna.*

Programmi kestvuse seisukohalt on üheks takistavaks asjaoluks ka õpetajate suur mobiilsus. Kui *Kiusamisest vabaks!* metoodikat rakendanud õpetaja koolist lahkub, siis tema asemele tulev õpetaja pole metoodika kasutamiseks valmis.

3.3. "Kiusamisest vabaks!" metoodika lülitamine õppeprotsessi

Väga oluliseks peavad õpetajad omavahelist koostööd ja vastastikust õppimist. Üha enam süveneb oskus kasutada „*Kiusamisest vabaks!*“ metoodika materjale õppetundides ning seostada kiusamise ennetamise metoodikat õppekava üldeesmärkide ja pädevustega. Näiteks:

Koolis C valmistasid 3. klassi lapsed emakeeletunnis posterid sõnaliikide õppimiseks, kasutades metoodika nelja põhimõistet-hoolivus, sallivus, austus ja julgus.

Koolis D koostasid 2. klassi lapsed ettepanekute nimekirja, mis muudaks koolikeskkonna turvalisemaks ja rõõmsamaks. Mõned väljavõtted laste poolt kirjapandust: *Lapsed peaksid rohkem aitama, mitte kiusama. Ühisüritused, kus saaks rääkida ka oma muredest ja rõõmudest.*

Kool G: *Õpetajad vahetavad omavahel õppematerjale.*

Õppevahenditest kasutavad õpetajad kõige sagedamini teemakaarte, mida on hea siduda emakeele ja inimeseõpetuse teemadega. Samas neid koole, kus väärtuste õpetamist viiakse läbi ka nõ karukoosolekutel on märksa vähem. Sagedasemad on hommikuringid ja lühiajalised kogunemised kui tekib vajadus mõnd käitumisolukorda arutada.

3.4. Õpetajate hinnang lapsevanemate kaasamisele

Õpetajad peavad valdavalt lastevanemate osalust väga oluliseks. Õpetajatele pakub suurt tuge asjaolu, et paljud lapsed tulevad kooli lasteaedadest, kus nad on juba metoodikat kasutanud ning ka nende laste vanemad on metoodika põhimõtetega hästi kursis.

Lapsevanematega rakendatud koostöömeetmed võime tinglikult jagada *passiivseteks ja aktiivseteks* ja meetmeks lähtuvalt lapsevanemate rollist selles. Kõikides koolides on lastevanematele tutvustatud „*Kiusamisest vabaks!*“ metoodikat ning jagatud infolehti – neid meetmeid võime nimetada passiivseteks, sest lapsevanematepoolne aktiivne roll puudub. Ent paljud meetmed, nagu arutelud ühiste kokkulepete koostamise ja teemakaartide üle, lapsi ühendavate ühisürituste korraldamine jms ei ole kõikides vaadeldud koolides kuigivõrd juurdunud. Ent õpetajate püüdlus kaasata lapsevanemaid „*Kiusamisest vabaks!*“ metoodikaga seotud erinevatesse tegevustesse kannab õpetajate meelest head vilja, sest õpetajad, kes olid lapsevanemate kaasamisel keskmisest aktiivsemad, saavutasid lapsevanemate kaasatuse kasvu. Ühtlasi täheldasid õpetajad, et vanemate kaasatus peegeldub positiivselt ka laste käitumises.

3.5. Sõber Karu kui „Kiusamisest vabaks!“ programmi sümbol

Võime tõdeda, et õpetajate suhtumine Sõber Karusse on valdavalt positiivne ning seda kasutatakse abivahendina sageli õpetajate ja laste mõtete väljendamisel.

Näide **kooli D** õpetajatelt: *Karu on nagu pidepunkt, kes aitab lastel oma mõtteid väljendada. Eriti hästi sobib see meie arvates 1. ja 2. klassi.*

Kool G: *Lapsed hoiavad karu väga, isegi 4. klassi lapsed.*

Koolides, kus on olemas ka väikesed karud, hoolitsevad lapsed nende välimuse ja heaolu eest ning väga oodatud on võimalus võtta suur karu endaga koju kaasa. Koos vaadatakse pilte ja videoid karu seiklustest koos perega.

Siiski ei ole karusse suhtumine üheselt positiivne. Mõned õpetajad ei pea karu kasutamist koolis eakohaseks.

Näide **koolist H**: *Meie meelest karu enam 3.-4. klassis ei kõneta. Ka ei oska me päris hästi põhjendada, miks karu on lillat värvi.*

Õpetajate vastustest järeldub, et karu omaksvõtt sõltub eelkõige sellest, kuidas õpetaja ise suudab karu kui laste sõpra vahendada ning kui oluliseks ta seda ise peab.

3.6. Õpetajate hinnangud muutustele laste sotsiaalsetes suhetes

Metoodika mõju lastevahelistele suhetele hindavad õpetajad valdavalt positiivseks. Seda hinnangut kinnitavad erinevate koolide näited. Kool B: *Lapsed on õppinud ütlema kaaslastele head.*

Kool C: *Lapsed julgevad rohkem vajaduse korral sekkuda.* Kool D: *Metoodika õpetab teisi enda ümber märkama.*

Kool F: *Lastel on võimalus rääkida ja arutleda, mis neile väga meeldib. Muutused on nähtavad.*

Kool G: *Laste algatusele seadsime sisse heade mõtete purgi, kuhu lapsed saavad oma mõtteid ja küsimusi panna ning mida oma koosolekul arutame.*

Üldiselt positiivsete hinnangute kõrval esines ka negatiivse varjundiga arvamusi, milles väljendub hoiak pisendada „Kiusamisest vabaks!“ metoodika põhiväärtusi.

Näiteks **kool I**: *Oleme enne ka tegelenud väärtuskasvatusega. Seda programmi on palju „pasundatud“, aga tegeleme samade asjadega niigi. Ka koolitustelt ei saanud midagi eriti uut, kõik oli juba niigi teada.*

3.7. Lasteaia mõju „Kiusamisest vabaks!“ programmi rakendamisel koolis

Kiusamisest vabaks! metoodika rakendamise üheks oluliseks eesmärgiks on järjepidevuse põhimõte. See tähendab, et lasteaias programmis osalenud laste arusaamad kõlbelistest põhiväärtustest ning oskus neid omavahelises suhtlemises rakendada väljendub ka koolikeskkonnas. Kõikides uuritud pilootkoolides väidavad õpetajad üksmeelselt, et lasteaias õpitu mõju peetakse väga positiivseks, seda isegi juhul, kui koolis erinevatel põhjustel metoodika kõige paremini ei toimi. Seda asjaolu arvestades saaksid õpetajad laste varasemaid kogemusi edukalt kasutada näiteks karukoosolekul, kaaslaste tunnustamisel või ka konfliktolukordade lahendamisel.

Näide **koolist A**: *Meie kooli tuli terve lasteaiarühm üle. Õpetajad käisid eelnevalt lasteaias õpetajate tööst õppimas. Sellest oli tõesti väga palju abi.*

Kool C: *Lasteaiast tulnutel on kõik palju tuttavam ja nad julgevad vajadusel rohkem sekkuda.*

3.8. Kokkuvõtte õpetajate hinnangutest

Analüüsides õpetajate hinnanguid „Kiusamisest vabaks!“ metoodika tõhususele mitmest aspektist saame järeldada, et õpetajate motivatsiooni hoidmisel on ülioluline, kuidas teadvustatult suudab ta näha ennast kui väärtuskasvatajat. Uuring näitas, et osa õpetajad

eelistavad meetmeid, kus lapsevanem jääb passiivsesse rolli, kuid kasutades teadlikult kiusamist ennetavat metoodikat, suunab see õpetajat põhjalikumalt analüüsima ka iseenda väärtusi ning aitab märgata, kuidas väärtused tegelikkuses avalduvad. Metoodika rakendamise edukus oleneb paljuski sellest, kas õpetaja oma igapäevategevustes lähtub kokkulepitud väärtustest või jäävad need pigem tühjadeks sõnadeks.

Nii koolijuhtide kui ka õpetajate arvamuste analüüs näitas, kuivõrd oluline on koolikultuuris väärtuskommunikatsioon. See tähendab, et kui õpetajate püüdlused ei huvita kuigivõrd kooli juhtkonda või kui õpetaja ise ei kommunikeeri oma mõtteid ja tegevust kolleegide ja kooli juhtkonnaga, on märksa keerulisem tagada metoodika eesmärkideni jõudmist.

Tähelepanu vääriv on, et õpetajad suudavad üha enam „Kiusamisest vabaks!“ metoodika elemente tuua õppeprotsessi, teadvustades ja kinnistades erinevate õppeülesannete kaudu sel moel metoodika keskseid põhiväärtusi. Samas on mõnes koolis levimas ka tendents, et kasutatakse küll mõningaid õppematerjale, näiteks teemakaarte, kuid igakülgne tegelemine kogu koolipäeva vältel laste sotsiaalsete suhetega „Kiusamisest vabaks!“ metoodika põhimõtetest lähtuvalt ning Sõber Karu kaasamine jääb kohati tagaplaanile.

Uuringu tulemustest järeldub, et lapsevanemate kaasamine viisil, mis annab neile aktiivsema osapoole rolli, on eesti õpetajate jaoks endiselt raske. Seejuures oli märgata, et klassides, kus õpetaja oli kasutanud ka aktiivse kaasamise meetmeid, olid nii õpetajate kui ka lapsevanemate hinnangud kooli ja kodu koostööle positiivsemad.

Vestlused õpetajatega näitasid, et metoodika järjepidevust mõjutab oluliselt ka õpetajate mobiilsus. See tähendab, et kui mõni metoodikat edukalt rakendanud eestvedajast õpetaja vahetab töökohta või viibib lapsepuhkusel, võib see pärssida tema kolleegide innukust. Nendel juhtudel on väga oluline programmi kontaktisiku ja kooli juhtkonna motiveeriv roll ning omapoolne huvitatus.

Kõik uuringus osalenud õpetajad on seisukohal, et lasteaias programmis osalenud laste sotsiaalsed oskused on paremad, nad suudavad paremini sõnastada oma seisukohti ning julgevad kiusamisolukorras sekkuda ja vajadusel abi paluda.

4. LAPSEVANEMATE UURING

Lapsevanemate kaasamine on olulisemaid meetmeid turvalise ja õpilase arengut toetava keskkonna loomisel ning selle põhivahendiks on väärtuskasvatus läbi sotsiaalsete oskuste õpetamine ja praktiseerimine ning tõhus koostöö kodu ja kooli vahel. Kuigi vanemate eeskujul on suur mõju vastutavad lapse väärtuskasvatuse eest kodu ja haridusasutus käsikäes. Nii Eestis kui välismaal on seniste uuringute kohaselt õpetaja suhtlemine lapsevanematega kõige nõrgem lüli. „Kiusamisest vabaks!“ metoodikat rakendavate õpetajate varasemad uuringud näitavad, et üldjuhul tunnetatakse lapsevanemaid heade koostööpartneritena ja sama tunnetavad ka lapsevanemad. Siiski esineb üsna palju ka olukordi, kus lapsevanem ootab õpetajalt enam infot ja koostööd kiusamise ennetamisega seotud tegevustest, eriti aga individuaalset tähelepanu ja võimalust oma lapsega seotud küsimustest rääkida.

4.1. Lastevanemate suhtumine „Kiusamisest vabaks!“ metoodikasse

Uuring näitas, et lapsevanemad hindavad kõrgelt kooli püüdlusi tegeleda väärtuskasvatusega, seda isegi siis, kui see laste käitumises kohe ei avaldu.

Kool E: *Mulle meeldib see teadmine, et väärtuste teema on koolis oluline. Laste jutt võib olla kohati vastuoluline-kui karust räägitakse, ei pea õppima jms, kuid järjepidev tegelemine tagab kindlasti edu.*

Siiski on enamikes pilootkoolides lapsevanemad märganud mitmeid muutusi oma lapse suhtumises ja käitumises, samuti kogu klassi ühtsustundes ja vastastikusel suhtlemiskultuuris. Kõige olulisemaks infoallikaks on laps ise, kes saab igapäevaselt anda kodus tagasisidet koolis toimunud, seda eelkõige juhul, kui vanematepoolne huvi on olemas.

Kool B: *Varem lastel puudusid oskused üksteise abistamiseks. Klass on muutunud väga üksmeelseks. Lapsed on hakanud kodus palju rohkem rääkima, mis koolis toimub, oleme hästi kursis näiteks karukoosolekutega. Klass on karu väga hästi omaks võtnud, ta on lastele mure korral toeks ja jagab nendega ka rõõmuhetki.*

„Kiusamisest vabaks!“ metoodika olulise väärtusena toovad lapsevanemad esile empaatiatunde arengut, samuti seda, et lapsed õpivad oma tundeid väljendama.

Kool D: *Olen täheldanud, et laps märkab ja sekkub varasemast rohkem. Karuprogramm on arendanud temas empaatiatunnet, mis ka pikemas perspektiivis on väga oluline.*

Analüüsid lapsevanemate hinnanguid „Kiusamisest vabaks!“ metoodikasse, võime öelda, et lapsevanemate positiivsed hoiakud lapse koolikaaslaste ja nende vanemate suhtes kanduvad edasi lapsele ning toovad kaasa häid muutusi klassi omavahelises läbisaamises. Senised uuringud on näidanud, et lapsevanemate kaasamisel on positiivne mõju nii õpilaste akadeemilisele kui ka sotsiaalsele võimekusele. Kui kool ja kodu on võrdsed partnerid, kes hindavad ühesuguste nõudmistega lapse käitumist, tekib süsteemsus ja järjepidevus, mis loob aluse efektiivsele sotsiaalsete oskuste arengule.

4.2. Lapsevanema valmisolek kaasa aidata kiusamise ennetamisele

Nii varasematest, kui ka käesoleva uuringu tulemustest ilmnes, et klassikliimale avaldab suurt mõju see, kui võrdne programm võeti omaks lapsevanemate poolt (Rasmussen et al., 2013, p. 34). Selle õnnestumiseks on aga oluline, et lapsevanemad oleksid kaasatud konkreetsetesse tegevustesse. Ühine visioon liigub isiklike kontaktide kaudu efektiivsemalt kui arvutivõrgu teel – ühiste tähenduste loomiseks on vaja reaalsel kohtumisel. (Senge et al., 2009, p. 80). Seega on oluline mitte ainult hoida lapsevanemaid koolis toimuvaga blogi, e-kooli, sotsiaalvõrgustike või

meililisti kaudu kursis, vaid kaasata nad rühmaarutelude, aktiivsete ühistegevuste jmt kaudu. Algklassides, kus vanemad tulevad lastele kooli järele ja on enam valmis ühistegevustesse panustama, on suhtlussituatsioon kooli ja kodu ning lapsevanemate omavaheliseks tihedaks koostööks paremad kui edasistel õpinguaastatel. Usaldusliku suhte loomine vanematega ja nende rolli tähtsustamine turvalise klassikliima loomisel on oluline, et ennetada olukorda, kus vanemad integreeritakse sellesse protsessi alles siis kui on käes valulikumad ja negatiivsed probleemsituatsioonid.

Uuritud pilootkoolide näitel saame öelda, et õpetajad on kasutanud kodude kaasamiseks üsnagi mitmekesiseid viise. Kõige levinumaks kaasamise mooduseks on olnud lastevanemate informeerimine koosolekul, info kooli kodulehel ja osalemine ühisüritustel. Lapsevanemad on valdavalt valmis panustama, kui õpetaja neid kaasab.

Kool G: *Kui õpetaja palub, siis panustame.*

Mitmes koolis (B,C, E, J) on lapsevanematele korraldanud kokkusaamine, kus neile tutvustati näiteks karukoosolekutel toimuvat ja kus ka lapsevanemad ise said arutleda väärtuste üle. Lapsevanemad peavad oluliseks ka oma lapse klassi ja vanemate tihedat sidet. Näiteks **kool J** lapsevanemad:

Esimeses klassis ei ole veel lapsevanemate hulgas ühtsust, seetõttu on oluline, et vanemad saaksid omavahel tihedamini kokku.

Lastevanemate koosolekutel räägitust tõstetakse enim esile ühiseid tegevusi ja omavahelisi suhteid puudutavaid teemasid. Neis klassides, kus õpetaja rakendas rohkem, sh lapsevanemate aktiivsust eeldavaid meetmeid, on lapsevanemate hinnang koostööle nii kooli kui ka klassi tasandil positiivsem kui projekti lapsevanemate kaasamise meetmeid vähem kasutanud kolleegide klassides. Samuti tajuvad lapsevanemad neis klassides vähem takistusi suhtlemisel õpetajatega.

Üldise positiivse koostöökultuuri taustal tajuti ka nii olukordadest kui ka õpetajast tingitud takistusi.

Kool E: *Väga halb on olukord siis, kui õpetaja vaheldub. Oma lapse klassi kogemuse põhjal saan öelda, et klassis on laste omavaheliste suhetega palju probleeme.*

Ülaltoodud kooli lapsevanemad samas tunnustavad kooli head tööd väärtuskasvatuse edendamisel, samuti ka seda, et kooli kodulehel on vajalik info väga hästi olemas. Lastevanemate hinnangul tunnevad pilootprojektiga „Kiusamisest vabaks!“ liitunud klasside õpilased end kooli kuuluvat ning neil on seal sõbrad. Vaid väike osa lapsevanematest tõdeb, et nende laps tunneb end koolis üksi või ei taha kooli minna.

4.3. Kokkuvõtte lapsevanemate arvamustest

Õpetajate ja lapsevanemate uuringu tulemuste põhjal saab järeldada, et koostöö kooli ja kodu vahel on muutunud mitmes klassis tänu „Kiusamisest vabaks!“ meetodikale tihedamaks. Kui lapsevanemaid on mitmekülgselt kaasatud, siis on nende osalus ka aktiivsem ning nad kogevad vähem takistusi õpetajaga suhtlemisel.

Neis klassides, kus õpetaja rakendas rohkem, sh lapsevanemate aktiivsust eeldavaid meetmeid, on lapsevanemate hinnang koostööle nii kooli kui ka klassi tasandil positiivsem kui lapsevanemate kaasamise meetmeid vähem kasutanud kolleegide klassides.

Kokkuvõtteks järeldub, et klassides, kus juurutatakse „Kiusamisest vabaks!” metoodikat, seejuures lapsevanemaid aktiivselt kaasates, suhtlevad vanemad sagedamini õpetajaga klassi sotsiaalse suhete ja käitumiskultuuri teemadel.

Uurimistulemustest selgus, et lapsevanemate hinnangul on klassi olulisimateks väärtusteks head suhted ja hoolivus. Metoodikaga „Kiusamisest vabaks!” liitunud klassides tajuvad õpilased end lapsevanemate hinnangul kooli kuuluvat ning neil on seal sõbrad. Samas aga tõdevad peaaegu pooled lapsevanematest, et nende last ohustab koolis kiusamiskäitumine ning et selle teemaga tegelemine on äärmiselt oluline. Veel selgub, et lapsevanemad on huvitatud endi suuremast kaasatusest, kuid ootavad initsiatiivi eelkõige õpetajatelt.

Nagu õpetajadki, hindavad ka lapsevanemad varasemaid lasteaiast saadud kogemusi väga positiivseteks ning nii vanematel kui lastel on koolikeskkonnas märksa kergem jätkata samade väärtuste omaksvõtmist ja tegelikkuses rakendamist.

Nii õpetajate kui ka lapsevanemate hinnangutest ilmneb, et õpetajad on erinevaid viise kasutades tutvustanud „Kiusamisest vabaks!” metoodikat, kuid vajaka jääb metoodikaga seotud mõtete ja tegevuste igapäevaelus fookuses hoidmisest, st et lapsevanemad ootaksid õpetajatelt vahetumat tagasisidet klassis toimuvale ning samuti nende aktiivsemat kaasamist.

5. LASTE UURING

Kiusamiskäitumise ennetamine, millele programm "Kiusamisest vabaks!" metoodika ennekõike on suunatud, arvestab selle rakendamisel lapse arengu seaduspärasustega. Oluline on mõista, et laste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengu toetamine on sama tähtis kui akadeemilisele võimekusele keskendumine. Sageli keskendutakse akadeemilisele edukusele, jättes tähelepanuta õpiprotsessi sotsiaalse iseloomu ning sotsiaal-emotsionaalsete oskuste osakaalu selles (Powell&Powell, 2016, p. 43; Elias, 2006, p. 5;).

Kõlbeliste väärtuste edastamiseks on erinevaid tõekspidamisi, milledest olulisemad on väärtuste otsene õpetamine, väärtuste selgitamine ning väärtuste analüüsimine. "Kiusamisest vabaks!" metoodika rakendamisel on kõik nimetatud viisid kasutusel, kuid eriti olulised on lastega läbiviidavad arutelud konfliktisituatsioonide üle. Konfliktolukordade lahendamise käigus rikastavad lapsed oma teadmisi vastastikuse suhtlemise võimalustest, mis aitaksid neil olla hoolivad ja lugupidavad oma kaaslaste suhtes ning õpiksid strateegiaid, kuidas seada piire ja vastu astuda kaaslaste ebaõigetele käitumisele. Sellele meetodile on kindlasti toeks rollimängud, kuhu on põimitud nii kognitiivne kui ka afektiivne ehk emotsionaalne pool (Schihalejev & Pevkur, 2010, 183–185) ning kus laste mõtteviisi ja käitumist kujundavad tema varasemad kogemused.

Panustamine sotsiaalsete oskuste arengusse on oluline nii lühemas kui pikemas perspektiivis. Lühemas perspektiivis toob sotsiaalsete oskuste õpetamine kaasa hakkamasaamise selliste eluks vajalike oskustega nagu õppimine, suhete loomine, efektiivne suhtlemine, teiste vajaduste märkamine ja hea läbisaamine kaaslastega. Selle tulemusel tõusevad nii õpilaste akadeemilised saavutused kui ka paraneb haridusasutuse sisekliima ning probleemse käitumise intsidente jääb vähemaks. Pikemas perspektiivis on sotsiaalsete oskuste õpetamine oluline panus laste kasvamise haritud, vastutustundlikeks, vägivallavabadeks, narkootikumidest hoiduvateks ja hoolivateks täiskasvanuteks. Sotsiaalsed oskused on olulised ka õppeedukuse seisukohalt. Mitmed uuringud on näidanud, et sotsiaalsete oskuste ja akadeemilise edukuse vahel on selge seos (Powell & Powell, 2016, p. 196; New & Cohran, 2007, p. 617; Elias, 2006, p. 10; Elias, 2003, p. 21).

5.1. Laste rahulolu sotsiaalsete suhetega oma klassis

Laste enesetunne koolis

"Kiusamisest vabaks!" metoodika on suunatud turvalise ja kaasava klassikliima kujundamisele ning on tõhus võimalus tõrjutuse ja üksildustunde ennetamiseks.

Toetava ja iga õpilase arengut võimaldava klassikliima nurgakiviks on lapse väarikuse aktsepteerimine nii õpetaja kui kaasõpilaste poolt. Lapsed kohanduvad eakaaslaste grupi normidega ja võrdlevad ennast teistega. Sõprussuhetel on laste jaoks oluline emotsionaalne tähendus nii antud ajahetkes kui ka hilisemas arengus. Uuringud näitavad, et sotsiomeetrilisel staatusel ja sõprussuhetel on laiem tähendus nii nende olemasolu ajal kui ka hilisemas arengus.

Metoodika „Kiusamisest vabaks!“ olulisi eesmärke on kõikide laste elurõõmu tagamine lastaias ja koolis. Elurõõmu aluseks on emotsionaalne kindlustunne, mis peegeldub lapse eneseusus ja positiivses minapildis. Lapsed, kes usuvad endasse, tulevad toime ka keerukamates olukordades ning neis on valmisolek heaks koostööks kaaslastega. Laste positiivset koostööd kirjeldavad hästi sellised suhtluspädevuse komponendid nagu sotsiaalne aktiivsus ja empaatilisus. Sotsiaalselt aktiivseid õpilasi iseloomustab abivalmidus teiste suhtes ning soov reageerida ebaõiglusele. Empaatilistele lastele on omane kaasaelamine teiste

tunnetele, oskus olla hea sõber ning suutlikkus võtta kaaslast sellistena nagu nad on. Seega on sotsiaalse aktiivsuse ja empaatia arendamine oluliseks kiusamisolukordi ennetavateks omadusteks.

Varasemate uuringute põhjal võime väita, et kiusatav olemine on seotud madala enesehinnanguga, mis omakorda on seotud puudujäägiga sotsiaalsetes oskustes. Kõrgema enesehinnanguga lapsed satuvad harvemini kiusamise ohvriks kui kõrgema enesehinnanguga lapsed.

Uuritavates pilootkoolides viidi lastega läbi fookusgrupp intervjuud selgitamaks oma klassi laste enesetunnet koolis. Lisaks vestluse läbiviimisele paluti lastel enesetunde hindamiseks koolis joonistada vastavalt rõõmus, tõsine või kurb nägu. Lastele näidati tahvlile joonistatud nägusid, millede seast paluti välja valida see, mis lapse meelest tema klassi kõige paremini iseloomustab. Iga kirjelduse kohta käis oma nägu: rõõmus ☺, natuke vähem rõõmus/ tõsine ☹ ja kurb ☹.

Samuti selgitati lastele nägude tähendust:

- ☺ Meie klassis saavad kõik lapsed omavahel hästi läbi ja on sõbralikud
- ☹ Mõnda last ei taheta vahel kampa võtta ja ta tunneb end siis kurvana
- ☹ Mõnel lapsel ei ole klassis mitte ühtegi sõpra

Laste vastustest ilmneb, et valdav osa fookusgrupp intervjuudes osalenud lastest, so 81 – tunnetab oma klassi õhkkonda rõõmsa ja sõbralikuna, 22 last olid arvamusel, et mitte kõik ei tunne end alati hästi ning 8 last joonistas kurva näo.

Tabel 1. Kuidas lapsed tunnetavad klassi õhkkonda?

Vastus	Arv
☺ (Meie klassis saavad kõik lapsed omavahel hästi läbi ja on sõbralikud)	81
☹ Mõnda last ei taheta vahel kampa võtta ja ta tunneb end siis kurvana	22
☹ Mõnel lapsel ei ole klassis mitte ühtegi sõpra	8

Lapsed põhjendavad oma head enesetunnet koolis väga erinevate näidete varal. Näiteks laps:

Koolist "F": *Meile on õpetatud, et kui keegi teeb midagi valesti, ei hakata naerma.*

Kool „H“: *Hea, kui sõbrad on igal pool, on võimalus sõpradega millestki rääkida.*

Kool „C“: *Kui hakkasin tunnis nutma, siis sõber lohutas ja mul hakkas kergem.*

Kool „D“: *Meid on aidanud arutelukaardid. Õppisime nende abil olukordi lahendama.*

Paljude head enesetunnet toetavate näidete kõrval tõid lapsed esile ka murekohti. Näiteks:

Kool „I“: *Meie klassis üks tüdruk tahab kogu aeg tähelepanu, ütleb teistele halvasti ja rikub üldist õhkkonda. Miski ei aita, ta ei kuula ka õpetajat. Õpetaja lihtsalt ütleb, et ärge suhelge temaga, hoidke eemale.*

Kool "H": *Mulle ei meeldi, kui valetatakse ja kiusatakse, räägitakse teistest halvasti ja lobisetakse saladusi välja.*

Algklasside arengufaasis ei oska lapsed alati eristada enda ja teiste tundeid, mistõttu hinnang klassi meeleolule peegeldab sageli tema enda enesetunnet koolis. Laste arvamused klassi mikrokliimast tuginevad enamasti nende isiklikele kogemustele ja tähelepanekutele, sest eelkoolieas ja kooli algetapil tajub laps enda ümber toimuvat läbi konkreetsete situatsioonide

ja isiklike elamuste kaudu. Seepärast näeb ta olukordi konkreetselt läbielatud või pealtnähtud olukordade kaudu ning võrdleb neid kehtestatud reeglite ja käitumistavadega.

5.2. Milliseid võimalusi näevad lapsed kiusamise ennetamiseks?

Metoodika „Kiusamisest vabaks!” toel arendatavad kõlbelised põhiväärtused arenevad järkjärgult, muutudes teadmiste tasandilt igapäevaste hoiakute ja suhtlemisviisi osaks. Seega ei saa saadud tulemusi võtta kui õpilaste jäiksid seisukohti, sest loodetavasti ka nende väärtused ja hinnangud on veel kujunemisjärgus. Sellegipoolest olemasolevad väärtused on mõjutanud käitumist ja teevad seda samuti edaspidi kas otseselt või kaudselt, sest väärtushinnangud ja –hoiakud avalduvad läbi seesmistest uskumustest (Hirsjärvi & Huttunen, 1991, p.47; Rokeach, 1973, p.222; Valgmaa & Nõmm, 2008, p.29). Teadlikkust sallivusest, austusest, hoolivusest ja julgusest kinnitasid laste poolt antud käitumissituatsioonide kirjeldused. Ilmnes, et lapsed suudavad arutleda nimetatud väärtuste üle ning paljudel juhtudel kajastuvad need väärtused ka tegelikes käitumissituatsioonides.

Õpilased teadsid, kuidas oleks õige käituda. Uuritavate kirjeldustes ilmnes näiteid nii sallivuse, austuse, hoolivuse kui ka julguse väljendumisest. Julgust kasutati enese ja teiste kaitsmiseks ebaõigluse eest, hoolivust väljendati teistega asjade jagamise, abistamise ja lohutamisega. Sallivuse ja austuse rakenduvust kinnitasid aga näited teiste seltskonda võtmisest ning heatahtlikust suhtlusest. Sellele vaatamata esines palju olukordi, mis väljendasid sallivuse ja austuse puudulikkust. Nimelt toodi välja mitmeid käitumisolukordi, kus kaaslasti tõrjutakse ja narritakse. Lapsed olid avameelsed ning isegi kui nad ise varasemalt kinnitasid ühe või teise väärtuse vajalikkust, siis nende lugudest ja enda käitumisest see alati ei väljendunud.

Fookusgrupp intervjuude läbiviimise käigus paluti lastel väljajagatud sedelitele kirjutada, kuidas talle tundub, kas ta saab omalt poolt teha midagi selleks, et kõigil oleks klassis üheskoos tore olla.

Vastuste variandid olid järgmised:

- Jah, saan küll
- Ausalt öeldes ma ei tea
- Ei, ei saa

Tulemused kujunesid selliseks:

Tabel 2. Kas lapse saab midagi omalt poolt teha midagi selleks, et klassis oleks tore olla?

Vastus	Arv
Jah, saan küll	72
Ausalt öeldes ma ei tea	31
Ei, ei saa	10

Suurem osa lapsi usub, et neist endist oleneb, milline on nende klassi õhkkond. „Kiusamisest vabaks!” metoodika on õpetanud strateegiaid, kuidas kiusamisolukordi ennetada ning kuidas konfliktiolukorras toimida. Siiski leidub märkimisväärne kogum lapsi, kes ei ole kindlad, kas neist midagi oleneb. Mõned näited:

Kool „D“ *Saame ise palju ära teha. Õpetaja on väga lahke ja toetab meid.*

Kool „F“ *Kui kedagi kiusatakse, siis ütlen: Lõpeta! Mida sa teed?*

Kool „I“ *Kutsun teisi mängu, kui kellelgi on igav. Kui kiusatakse, lähen vahele.*

Laste vastustest ilmneb, et suurem osa lapsi usub oma või kaaslaste võimalusse kiusamisolukordi ennetada või sellesse sekkuda. Suureks toeks on neil seejuures õpetaja, kes aitab ühistes aruteludes omaks võetud väärtusi reaalsetes olukordades ellu rakendada.

5.3. Kokkuvõte laste uuringust

Algklassides on õpetaja roll laste kõlbeliste väärtuste kujundamisel väga otsene. Võime öelda, et väärtuskasvatus on väärtustesse sekkumise protsess, mis algab enese väärtuste teadlikuks saamisest ning ümbritsevas keskkonnas olevate väärtuste märkamisest (Sutrop, Harro-Loit & Jung, 2014, 1). See on tegevus, mille käigus püütakse väärtustele tähelepanu pöörata ja edendada kõlbelist arengut ning millele lisandub ka üldine isiksuse vaimne, emotsionaalne ning sotsiaalne arendamine (Schihalejev, 2011, 18; Tulvise, 2013; 55).

Väärtuskasvatuse protsessis on oluline õppida märkama enda ja teiste väärtusi ning arutlema ja mõtlema nende üle (Pöder jt, 2009, Sutrop, 2014). Koolides on lisaks ainealastele teadmistele ja oskustele vajalik, et õpilased oleksid head probleemide lahendajad ja et nad arendaksid sotsiaalsed sõprussuhteid, oleksid teineteisega hoolivad ja austavad.

Kõikide koolide fookusgruppides osati hästi iseloomustada, milline on hea kaaslane ja milliste omadustega kaaslast ei aktsepteerita.

Metoodika „Kiusamisest vabaks!“ väärtustest on laste jaoks kõige arusaadavam väärtus *hoolivus, abivalmidus*, mida igapäevastes suhtlusolukordades on kõige lihtsam ja konkreetsem rakendada. Arvestades, et algklassides on tegemist kõlbelise arengu konventsionaalse etapiga, mida iseloomustab püüe olla hea laps ning vältida nii laimust kui ka enese süütunnet, on lapsed valmis õpetaja suunamisel vastu võtma õigeid kõlbelisi otsustusi ja neid jõudumööda ka rakendada. Arengufaasid on üldistused ning nendest ei saa teha absoluutseid järeldusi konkreetse klassi õpilaste kõlbelise arengu kohta, sest märgatavalt oli siiski ka õpilasi, kes põhjendasid head käitumist seismist rahulolu väljendades. Samuti mõeldi teiste inimeste heaolule, mis on juba kõrgem tase.

6. KOKKUVÕTE UURINGUST

Programmi „Kiusamisest vabaks!“ metoodika efektiivsust koolides on uuritud selle rakendamise algusest, 2013. aastast alates. Oleme „Kiusamisest vabaks!“ metoodika uuringutega jõudnud etappi, mis võimaldab teha mõningaid järeldusi programmi rakendamise efektiivsuse kohta selle käivitamise algetapist tänaseni. Kuna käesolev raport puudutab pilootkoolide uuringut, võrreldakse alljärgnevalt vaid koolidega seotud näitajaid.

Uurimismetoodika valikul on peamiseks eeskujuks olnud Taanis, Roskilde ülikooli uurijate poolt kasutatud metoodika, mis haarab nii õpetajate, lapsevanemate kui ka laste uuringuid. Võimalus alustada põhjalike tõenduspõhiste uurimustega sai alguse siis, kui Eesti Lastekaitse Liit 2014. aastal läbis edukalt Euroopa Majanduspiirkonna toetuste programmi “Riskilapsed ja noored” avatud taotlusvooru “Kaasamine ja sekkumine haridussüsteemis”. Konkreetseks projekti teemaks sai: **Kiusamisvaba lasteaed ja kool**. Ligi kaks aastat kestnud uuringud tõid esile õpetajate, lapsevanemate ja laste vaated kiusamise ennetamise võimalikkusele. (vt Aastatel 2015-2017 valmis mitu magistritööd, mis käsitlesid erinevate osapoolte arusaamu kiusamise ennetamisest ja kiusamiskäitumisest (Nigulas, 2015; Tärk, 2015; Viira, 2016; Siinmaa, 2016; Nurk 2017).

Vestlused **kooli juhtkonnaga** tõid esile tõdemuse, et kiusamise ennetamisega tegelemine on äärmiselt oluline. Samas ei olnud juhtkond alati kursis, millega õpetajad täpsemalt tegelevad ning milline võiks olla juhtkonna roll programmi edukuse tagamisel. Uurimusest ilmnes, et koolid, kus juhtkond on sisuliselt huvitatud programmi rakendamise tõhususest on ka õpetajad ja lapsevanemad koostööst rohkem innustunud. Olulise probleemina tuuakse juhtkonna poolt välja **õpetajate mobiilsus**, mis muudab mõnes koolis keeruliseks programmi jätkusuutlikkuse. Juhtkonna arvamustest ilmneb, et **kooli ulatuses on programmi tegevus seda nähtavam, mida rohkem klasse sellest on haaratud**

Kõikidest senistest õpetajatega tehtud uuringutest on pinnale jäänud tõdemus, et **“Kiusamisest vabaks!” metoodika toel on võimalik arendada lastes olulisi kõlbelisi väärtusi vaid siis, kui õpetaja rakendab metoodikat järjepidevalt**. Paljud õpetajad arendavad metoodikas rõhutatud väärtusi õppeprotsessis. Kõiki uuringuid läbiva probleemina toovad õpetajad välja ajapuuduse. millest võib järeldada, et õpetajaid tuleks koolitada, kuidas projekti materjale nii kasutada, et neid saaks ainetundide sisse tuua ning õpetajad ei tunneks, et peavad sellepärast tegema lisatööd. Samale seisukohale jõudis oma magistritöös ka Saskia Tärk (2015). Erinevatest uuringutest on selgunud, et õpetajad vajavad nii kooli juhtkonna, kolleegide kui ka projekti meeskonna abi, et kiusamist veelgi efektiivsemalt ennetada.

Õpetajad ootavad ka lapsevanematelt enam toetust ning ühiseid reegleid, mis kehtiks nii koolis kui kodus. **Lapsevanemate kaasamine** „Kiusamisest vabaks!“ metoodikaga seotud erinevatesse tegevustesse kannab õpetajate meelest head vilja, sest õpetajad, kes olid lapsevanemate kaasamisel keskmisest aktiivsemad, saavutasid lapsevanemate kaasatuse kasvu. Ühtlasi täheldasid õpetajad, et vanemate kaasatus peegeldub positiivselt ka laste käitumises. Siiski näitavad senised uuringud nii välismaal kui Eestis, et **õpetaja suhtlemine lapsevanematega on selle programmi nõrgemaid lülisid**.

Erinevates koolides on suhtumine Sõber Karu kasutamisse erinev. Osa õpetajaid leiab, et koolikeskkonnas ei ole karu kui põhiväärtuste vahendaja enam eakohane. Samas koolid, kus nii lapsed kui ka õpetaja olid Sõber Karu hästi omaks võtnud, osati karu rolli väga mitmekülgsest kasutada ja põhjendada (karu kui nõuandja, lohutaja, hea kaaslane, mõttekaaslane jm). **Õpetajate vastustest järeldus, et karu omaksvõtt sõltub eelkõige sellest,**

kuivõrd õpetaja ise suudab karu kui laste sõpra vahendada ning kui oluliseks ta seda ise peab.

Väga positiivsena toovad õpetajad esile **lasteaias õpitu mõju**, seda isegi juhul, kui koolis erinevatel põhjustel metoodika kõige paremini ei toimi. **Seda asjaolu arvestades saaksid õpetajad laste varasemaid kogemusi edukalt kasutada näiteks karukoosolekutel, kaaslaste tunnustamisel või ka konfliktolukordade lahendamisel.**

Nii käesolev, kui ka eelnevad uuringud näitavad, et **lapsevanemad** on huvitatud sellest, et nende lapse klassis valitseksid head ja üksteisest hoolivad suhted. Selgub, et lapsevanemad on huvitatud endi **suuremast kaasatusest**, kuid ootavad initsiatiivi eelkõige õpetajatelt.

Lastega läbiviidud uuringute ühiseks ja läbivaks jooneks kõikides uuringutes oli üldistus, et klassides, kus metoodikat aktiivsemalt kasutati, olid põhjalikumad teadmised põhiväärtustest ning ka kiusamisolukordasid esines märgatavalt vähem. Koolides, kus „Kiusamisest vaba kool“ metoodikat väga aktiivselt ei rakendatud, esines probleemseid situatsioone rohkem. See väljendus nii õpilaste näidetes kui ka käitumises. Märgata oli ka tõsiasi, et „Kiusamisest vaba kool“ metoodikat vähesemal määral rakendavad õpetajad ei märka kõiki õpilastevahelisi suhteid ega oska luua väärtusi kinnistavaid suhtlusolukordi.

7. KOKKUVÕTVAD JÄRELDUSED

Uuringust uuringusse korduvad teatud mustrid, mille säravamast, kuid ka häirivamast poolest on mõndagi õppida. Vestlused erinevate sihtgruppidega sõelusid pinnale nii positiivseid kui ka takistavaid tegureid. Õnneks võime tõdeda, et koolide efektiivne tegevus kiusamise ennetamisel kaalub üles negatiivsema poole.

Analüüsides 10 pilootkooli koolijuhtide, õpetajate, lapsevanemate ja laste hinnanguid programmi „Kiusamisest vabaks!“ tõhususele, on võimalik välja tuua mõned üldistatud tulemused. Suhtumine programmi vajalikkusesse on kõikidel osapooltel valdavalt positiivne, kuid selle edukas rakendamine sõltub kõikide sihtgruppide ühisest pingutusest, mis erinevates koolides on erinev.

1. Nii käesolev uuring kui ka eelnevad uuringud on näidanud, et kiusamiskäitumise ennetamisele suunatud metoodika on seda tõhusam, mida enam on kiusamisvaba keskkonna loomisse kaasatud **haridusasutus tervikuna**. *Kiusamisest vabaks!* metoodika edukas rakendamine eeldab head võrgustikutööd ja põhitegijate-õpetajate pidevat motiveerimist ja innustamist.
2. Toetavad koolijuhid on hästi kursis õpetajate tegevusega ning usuvad, et **kiusamise ennetamine aitab kujundada kooli mikrokliimat** ning õpetab lastele olulisi kõlbelisi põhiväärtusi.
3. Koolijuhid, kel programmi tõhususe suhtes on mitmeid kõhklusid, ei tunneta oma rolli koostöös programmi kontaktisikuga ega ka õpetajate toetajana. Pigem püütakse leida edukat tegevust takistavaid tegureid. Näiteks ajaressursi nappust, ruumipuudust, konkureerimist teiste programmidega jms.
4. Metoodika rakendamise edukus oleneb paljuski sellest, kas õpetaja oma igapäevategevustes lähtub kokkulepitud väärtustest või jäävad need pigem tühjadeks sõnadeks.
5. Tähelepanu väärib on, et õpetajad suudavad üha enam „Kiusamisest vabaks!“ metoodika elemente tuua õppeprotsessi, teadvustades ja kinnistades erinevate õppeülesannete kaudu sel moel metoodika keskseid põhiväärtusi.
6. Kõik uuringus osalenud õpetajad on seisukohal, et **lasteaia programmis osalenud laste sotsiaalsed oskused on paremad**, nad suudavad paremini sõnastada oma seisukohti ning julgevad kiusamisolukorras sekkuda ja vajadusel abi paluda.
7. Lapsevanemad on huvitatud endi suuremast kaasatusest, kuid ootavad initsiatiivi eelkõige õpetajatelt.
8. **Lapsevanemate kaasamine** „Kiusamisest vabaks!“ metoodikaga seotud erinevatesse tegevustesse kannab õpetajate meelest head vilja, sest õpetajad, kes olid lapsevanemate kaasamisel keskmisest aktiivsemad, saavutasid lapsevanemate kaasatuse kasvu.
9. Lastega läbiviidud uuringute ühiseks läbivaks jooneks kõikides uuringutes oli üldistus, et klassides, kus metoodikat aktiivsemalt kasutati, olid põhjalikumad teadmised põhiväärtustest ning ka kiusamisolukordasid esines märgatavalt vähem.
10. Metoodikat vähesemal määral rakendavad õpetajad ei märka kõiki õpilastevahelisi suhteid ega oska luua väärtusi kinnistavaid suhtlusolukordi.

8. KASUTATUD KIRJANDUS

Elias, M. J. (2003). *Academic and Social-Emotional Learning*. Educational Practices Series – 11. Brussels: International Bureau of Education.

Epstein, J. L., Joyce, L. (2005). *Developing and Sustaining Research-Based Programs of School, Family, and Community Partnerships: Summary of Five Years of NNPS Research*. Baltimore: John Hopkins University.

Hirsjärvi, S., Huttunen, J. (1991). *Sissejuhatus kasvatusteadusesse*. Syner: Arendusabi AS.

„Kiusamisest vabaks!“ metoodika tulemusuuring lasteaedades ja koolides. Uuringu lõppraport (2016).

Nigulas, S. (2015). Õpilaste väärtushinnangute kujundamine projekti „Kiusamisest vaba kool“ metoodika näitel. Magistritöö. TLÜ

Piht, S., Talts, L., Nigulas, S. (2016). Shaping Estonian primary school pupils' values by using bullying – prevention methods. *Early Child Development and Care*, 1-13, 10.

Powell, D. L., Powell, R. G. (2016). *Classroom Communications and Diversity*. 3rd edition. London: Routledge.

Pöder, P. Sutrop, M. & Valk, P. (2009). *Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik*. Tartu: AS Pakett.

Rasmussen, D., Paludan-Bøgeskov, S.- M., Mygind, Cr. S. (2013). *Kiusamisest vabaks!*

Teoreetiline ja praktiline käsiraamat [Free from bullying! A theoretical and practical handbook]. Tallinn: MTÜ Lastekaitseliit. Riikliku väärtusprogrammi jätkuprogramm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2014–2018“. (2014). [Tartu Ülikooli eetikakeskuse, Lastekaitse Liidu, SA Kiusamise Vastu ja TORE ühisseminar]. [29.04.2014].

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.

Schihalejev, O. (2011). *Väärtuskasvatus õpetajakoolituses. Tartu Ülikool eetikakeskus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Schihalejev, O., Pevkur, A. (2010). Läbiv teema „Väärtused ja kõlblus“. Väärtuskasvatuse mudelit otsimas. [Cross curricular topic (Values and morality“. In the search of the model for values education] – Luisk, Ü. (Toim.). *Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis* (pp.174–189). Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus: Tartu Ülikool.

Siinma, T. (2016) Lapsevanemate kaasamine klassikliima loomisse „Kiusamisest vabaks!“ metoodika näitel. Magistritöö. TLÜ.

Sutrop, M., Harro-Loit, H., Jung, N. (2013). Kooli väärtusarenduse hindamismudel – miks ja kuidas? Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus (pp.199–215). EKSA.

Sutrop, M. (2014). *Väärtused ja väärtuskasvatus kiusamisvabas koolis*. [Konverents "Hea kool kui väärtuspõhine kool. Kuidas tagada kiusamisvaba haridustee?"]. [2015, mai 2].

Tulviste, T. (2013). Väärtuspädevus. Rmt. Kikas, E., Toomela, A. (Koost.). *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine*. Tallinn: Keeletoimetuse OÜ, 54–60.

Tärk, S. Kiusamise ennetamise ja sotsiaalse pädevuse arendamine I kooliastmes õpetajate hinnangul pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ näitel. Magistritöö. TLÜ.

Valgmaa, R., Nõmm, E. (2008). Õpetamisest: eesmärgist teostuseni. Võru: Võru Täht.

Viira, K. (2016). Esimese kooliastme õpilaste arusaamad ja kogemused seoses kiusamisega koolis ning selle ennetamise võimalustest projekti „Kiusamisest vaba kool“ näitel. Magistritöö. TLÜ.